1Н// 304115
(038)

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

Н.У. Чайка

ТЫПАЛОГІЯ ЭЛІПСІСА Ў СІНТАКСІЧНАЙ СІСТЭМЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Манаграфія

Мінск
2012

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ЗМЕСТ

Дадатак А. Кампаненты семантычнай структуры канструкцый з эліпсісам дзеяслова 3

Дадатак Б. Прадуктыўнасць мадэлей канструкцый з эліпсісам дзеяслова 9

Б.1. Дынамічна-лакатыўны тып 10
Б.2. Экзістэнцыяльна-лакатыўны тып 22
Б.3. Акцыянальныя тыпы 26
Б.4. Лакатыўна-пацыентыўны тып 37
Б.5. Акцыянальна-дэліберaтыўны тып 41
Б.6. Статальны тып 45
Б.7. Экзістэнцыяльна-тэмпаральны тып 47
Б.8. Рэляцыйны тып 49

Дадатак В. Частотнасць структурных тыпаў канструкцый з эліпсісам дзеяслова 51

В.1. Поліпрэдыкатыўны тып 52
В.2. Звышфразавы тып: самастойныя сінтаксічныя адзінкі ў структуры звышфразавага адзінства 63
В.3. Звышфразавы тып: эліптычныя і парцэляваныя канструкцыі ў структуры звышфразавага адзінства 76
В.4. Ускладнена-паратаксічны тып 84
В.5. Ускладнена-паўпрэдыкатыўны тып 89
В.5.1. Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі азначэннямі 89
В.5.2. Эліптычныя канструкцыі з адасобленымі акалічнасцямі 91
В.6. Ускладнена-параўнальны тып 94
В.7. Ускладнена-далучальны тып 96
В.8. Ускладнена-паратаксічны тып 98
В.8.1. Ускладнена-інтрадуктыўны тып (з устаўнымі канструкцыямі) 98
В.8.2. Ускладнена-інтрадуктыўны тып (са звароткамі) 101

Дадатак Г. Кампенсаторныя семантычныя кампаненты ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова 103

Г.1. Дынамічна-лакатыўны тып 104
Г.2. Акцыянальныя тыпы 110
Г.3. Лакатыўна-пацыентыўны тып 120
Г.4. Акцыянальна-дэліберaтыўны тып 122
Г.5. Экзістэнцыяльна-лакатыўны тып 125
Г.6. Статальны тып 128
Г.7. Экзістэнцыянальна-тэмпаральны тып 130
Г.8. Рэляцыйны тып 132

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Дадатак Д. Функцыянаванне канструкцый з эліпсісам дзеяслова 134
Д.1. Выражэнне прэдыкатыўных катэгорый у канструкцыях з эліпсісам дзеяслова 135
Д.1.1. Выражэнне катэгорыі тэмпаральнасці 135
Д.1.2. Выражэнне катэгорыі мадальнасці 142
Д.1.3. Выражэнне катэгорыі персанальнасці... 149
Д.2. Канструкцыйная поліфункцыянальнасць сінтаксем у парадыгме структурна-сінтаксічных мадыфікацый.. 155
Д.2.1. Канструкцыйна-трансфармацыйныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем 155
Д.2.2. Канструкцыйна-катэгарыяльныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем 166
Д.2.3. Логіка-семантычныя фактары поліфункцыянальнасці сінтаксем .. 174
Дадатак Е. Акт аб укараненні...177
РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

ДАДАТАК В

Частотнасць структурных тыпаў канструкцый з эліпсісам дзеяслова

У дадатку прадстаўлена частотнасць структурных тыпаў канструкцый з эліпсісам дзеяслова. Фактычны матэрыял у ім сістэматызаваны на аснове тыпалагічнай характарыстыкі аб’екта: кожны структурны тып пададзены ў асобным параграфе (В.1 – *поліпрэдыкатыўны тып*). Далейшы падзел унутры кожнага тыпу ажыццяўляецца ў адпаведнасці з характарам сінтаксічных сувязей і адносін, а таксама спосабам і сродкам сувязі. Напрыклад, *эксплііцытна-паратаксічны від* прадстаўлены падвідавым класам кампанентаў са *злучальнай спалучальнай і злучальнай супастаўляльнай сінтаксічнай* сувяззю. *Злучальная спалучальная* сувязь паміж прэдыкатыўнымі часткамі можа быць пададзена некалькімі разнавіднасцямі сінтаксічных адносін, напрыклад, *паслядоўнасці*. Паказаны таксама сродак і спосаб сувязі паміж часткамі складанага сказа (*злучальная, злучнік **і**, адносіны паслядоўнасці*). Указваецца колькасць сінтаксічных адзінак названага падвіду (67) і ілюстрацыя з твораў мастацкай літаратуры і публіцыстыкі**.**

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

В.1. ПОЛІПРЭДЫКАТЫЎНЫ ТЫП

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Характарыстыка структурнага кампанента	Сінтаксічная сувязь	Сінтаксічныя адносіны	Спосаб і сродак сувязі	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
Эксплiцытна-паратаксічны від	Злучальная спалучальная	Адначасовасці	Злучальная. Злучнік *і*	235	47 %	*За невялічкай паласой лесу – паляна, і там жа, побач з ёй, – малады дубоўнік* (У. Рагуцкі)
		Паслядоўнасці	Злучальная. Злучнік *і*	67	13 %	*Трэба ў горад – бярэш палку і айда. Дваццаць кіламетраў – за тры з паловай гадзіны, і ты – у горадзе* (В. Быкаў)
		Прычынна-выніковыя	Злучальная. Злучнік *і*	48	10 %	*Цягнік паволі спыніўся, некалькі разоў чмыхнуўшы, і пасажыры дружнай грамадою – па лесе ў пошуках грыбоў або проста жаданай лясной прахалоды* («Звязда»)
	Злучальная супастаўляльная	Супраціўныя	Злучальная. Злучнік *а*	147	30 %	*Зноў ззяе сонца ў небе сінім, // А ў сэрцы – радасць і вясна* (М. Машара); *Я ёй руку і сэрца, а яна мне – інтэрнат!* (А. Дудараў); *У грудзях замірае дыханне, а на вуснах – экспромтны куплет* (Р. Баравікова)
Усяго				*497*	*100 %*	

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Працяг табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	Сінтаксічная сувязь	Сінтаксічныя адносіны	Спосаб і сродак сувязі	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
Эксплiцытна-гiпатаксiчны вiд. Эліпсіс выказніка ў галоўнай частцы	Падпарадкавальная	Атрыбутыўныя	Злучальнае слова *якая*	52	12 %	*Наперадзе за Леснікамі і за Горкамі – шаша, брукаваная, шырокая, якая вядзе аж у Плешчаніцы* (І. Пташнікаў)
Эліпсіс выказніка ў дадане частцы	Падпарадкавальная	Аб'ектныя	Злучнік *што*	63	15 %	– *Хіба я вінаваты, што яны з іншага боку* (В. Быкаў)
		Атрыбутыўныя	Злучнік *каб*	37	9 %	– *Тут ужэ і самога думка бярэ, каб у калгас* (І. Мележ)
		Акалічнасныя адносіны: прычынна-выніковыя	Злучнік *дык*	34	8 %	– *У Англіі ў яго не выгарала, дык ён – да нас* (А. Макаёнак)
		умоўныя	Злучнік *як – ø (то)*	63	15 %	*Ето груз! Як пакаўзнешся ў ваду – адразу на дно* (І. Мележ)
		часавыя	Злучальнае слова *калі*	31	7 %	*Дзед Апанас і Мікіта – у вёску позна, калі ўжо сцямнелася* (Б. Мікуліч)
		прасторавыя	Злучальнае слова *дзе*	51	12 %	*Дзе прасторы і палі – спее жыта* (А. Федарэнка); *Дзе сажалкі, там блізка хутары* (Т. Бондар)

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Працяг табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	Сінтаксічная сувязь	Сінтаксічныя адносіны	Спосаб і сродак сувязі	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
		мэтавыя	Злучнік *каб*	41	10 %	*– Дак ці жонка на тое, каб глядзець на яе* (І. Мележ)
		уступальныя	Злучнік *хоць*	12	3 %	*Краснаводскі клуб быў заўсёды поўным, хоць у вёсцы – дваццаць тры двары. Сюды прыходзіла моладзь з вёсак Медзенка, Высокая Гара і Старыя Гумны. Шкада, што школы ў гэтых вёсачках ліквідавалі, і маладыя сем'і паціху з'язджаюць* («Сяброўка»)
		меры і ступені	Злучнік *што*	24	5 %	*Салдаты так шпарка па гасцінцу, што зямля гарэла ў іх пад нагамі* (І. Новікаў)
Эліпсіс у адной з частак	Далучальная	Далучальна-азначальныя	Злучнік і + семантычная скрэпа *гэта*	17	4 %	*Нервы былі сабраны ў кулак. Сэрца калацілася так, што, здавалася, яго ўдары маглі пачуць ворагі. А яны стаялі і пільна глядзелі на Балашова. Сярод іх – доўгі шыракаплечы афіцэр у высокай шэрай шапцы, і гэта яшчэ больш настарожвала* (І. Новікаў)
Усяго				*425*	*100 %*	

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Працяг табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	**Сінтаксічная сувязь**	**Сінтаксічныя адносіны**	**Спосаб і сродак сувязі**	**Агульная колькасць**	**Працэнтныя суадносіны**	**Прыклады**
Імпліцытна-паратаксічны від	Бяззлучнікавая	Супраціўныя	Бяззлучнікавы	159	18 %	*Нам, грэшным, – кавал, рэшту – Богу* (Т. Бондар)
		Сумеснасці	Бяззлучнікавы	161	17 %	*За вёскай было прыгожае возера, за возерам – лес* (Т. Хадкевіч); *У полі – вятры, у лесе – снягі...* (Р. Баравікова)
		Уласнае супастаўленне	Бяззлучнікавы	47	5 %	*Паўгода я ёй адно, яна – другое* (А. Дудараў)
		Паслядоўнасці	Бяззлучнікавы	32	3 %	*Алена крыху пастаяла і пайшла дахаты, хутка і Міхась – за ёй следам* (Э. Валасевіч)
		Супастаўляльныя	Бяззлучнікавы	87	10 %	*Лес часам загараецца ад перуна, // Любоў – ад мімалётнага позірку, // Сляза – ад болю* (М. Танк)
		Паясняльна-ўдакладняльныя	Бяззлучнікавы	32	4 %	*Звіняць і ўдзень і ўночы яшчэ не частыя калгасныя малатарні: удзень – танчэй, як бы празрысцей, уночы – басавіцей* (І. Мележ)
Усяго (канструкцый з сінтаксічна раўнапраўнымі часткамі)				***518***	**57 %**	

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Працяг табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	Сінтаксічная сувязь	Сінтаксічныя адносіны	Спосаб і сродак сувязі	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
Імпліцытна-гіпатаксічны від	Бяззлучнікавая	Аб’ектныя	Бяззлучнікавы	75	8 %	*Сцяпан заявіў: трэба ў Юравічы ці ў Загалле* (І. Мележ); *Прыслухаўся: недзе быццам размова, ціхая такая, складная…* (В. Быкаў)
		Атрыбутыўныя	Бяззлучнікавы	98	11%	*Неўзабаве ўсю вёску абляцела вестка: у Петраградзе – рэвалюцыя* (М. Зарэцкі)
		Прычынна-выніковыя	Бяззлучнікавы	52	6 %	*Два месяцы быў у акружэнні, выйшаў са зброяй. Праверка – радавым у строй* (А. Дудараў)
		Умоўна-выніковыя	Бяззлучнікавы	47	5 %	*Аж смешна! Як які-небудзь вывіх на зямлі – усё на нас* (А. Дудараў); *Не палягчэе – трэба па знахарку* (І. Мележ)
		Мэтавыя	Бяззлучнікавы	23	2 %	*Міхась сабраў мужчын: трэба ў лес* (К. Грыневіч)
		Прычынныя	Бяззлучнікавы	34	4 %	*Ля хаты моўчкі – дзве таполі: баяцца сон парушыць твой* (Р. Бондар); *Сэрца ў Петрака ёкнула: ці не сюды, у істопку* (В. Быкаў)

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Працяг табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	**Сінтаксічная сувязь**	**Сінтаксічныя адносіны**	**Спосаб і сродак сувязі**	**Агульная колькасць**	**Працэнтныя суадносіны**	**Прыклады**
		Паясняльныя	Бяззлучнікавы	37	4 %	*Чамусьці ўзяў і ўсё парушыў: на мой прывет – глухі адказ* (Р. Баравікова)
		Тлумачальныя	Бяззлучнікавы	28	3 %	*Хто гукне ёй услед? Не, стаю на сваім: крылы – птушкам, зорам – неба* (Т. Бондар)
Усяго (канструкцый з сінтаксічна нераўнапраўнымі часткамі)				**394**	**43 %**	
Усяго (бяззлучнікавых сказаў)				**912**	**100 %**	
Камбінаваны від. Часткі афармлены ў выглядзе складаназлучанага сказа	Злучнікавая (злучальная і бяззлучнікавая)	Прычынныя	Злучнік *і* і бяззлучнікавы	25	12 %	*Ён кінуў позірк на Альжбету – // І сэрца кроіў боль скразны: // Амаль нічога – ані следу // Ад той дзяўчынкі з той вясны* (Н. Гілевіч)
Часткі афармлены ў выглядзе складаназалежнага сказа	Злучнікавая (падпарадкавальная і бяззлучнікавая)	Атрыбутыўныя	Злучнік *які* і бяззлучнікавы	35	17 %	*У гаворцы непрыкметна даехалі да лесу, пад якім дарога разыходзілася на дзве: адна – у адзін бок, другая – у другі* (І. Мележ)
		Аб'ектныя	Злучнік *калі – то*	27	13 %	*І калі ўздумаеш пра замуж, то знай: з любым, але не з ім* (Н. Гілевіч)

РЭПАЗІТОРЫЙ БГПУ

Працяг табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	Сінтаксічная сувязь	Сінтаксічныя адносіны	Спосаб і сродак сувязі	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
			Злучнік *бо* і бяззлучнікавы	25	12 %	*Я недзьве не ўскокваю ад радасці, бо ўраз адчуваю: гэта па нас* (В. Быкаў)
		Умоўныя	Злучнікі *калі* і *а*	62	31 %	*– Які гэта калектыў, калі адзін – адно, а другі – нібыта другое* (І. Мележ)
	Бяззлучнікавая і злучнікавая (падпарадкавальная)	Аб'ектныя	Бяззлучнікавы і злучнік *калі – то (а)*	31	15 %	*Помні: калі хто – адразу ў паліцыю* (В. Быкаў)
Усяго				*205*	*100 %*	
Складаныя сказы, у якіх дзве ці больш частак эліптычныя. *ЭксПліцытна-паратаксічны від*	Злучальная спалучальная	Адначасовасці	Злучнік *і*	71	20 %	*Летняя раніца. Сонца – у вёсцы, і за вёскай – таксама сонца* (Я. Брыль)
		Сумеснасці	Злучнік *і*	38	10 %	*У лесе – зіма і ў полі – зіма* (А. Бачыла)
		Паслядоўнасці	Злучнік *і*	19	5 %	*Бацька ў хату, і дзеці – за ім* (М. Капыловіч)
	Злучальная супастаўляльная	Супастаўляльная	Злучнік *а*	53	15 %	*А тым часам вёрткі Дрозд // Падхапіў заечы хвост // І да Зая напрасткі, // А за ім – Цецерукі, Сойкі, Слонкі* (Г. Бураўкін)

РЭПОЗИТОРИЙ БГПУ

Працяг табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	Сінтаксічная сувязь	Сінтаксічныя адносіны	Спосаб і сродак сувязі	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
		Супраціўныя	Злучнік *а*	42	12 %	*– Я – у атрад, а ты ж, мабыць, да немцаў? – сказаў Войцік і пасцюдзянелымі вачамі ўставіўся ў Сушчэню* (В. Быкаў)
		Супастаўляльныя	Злучнік *а*	38	11 %	*– ....Скажам, маю старую – Васілю, а Васілёву Маню – мне, прымерам на тыдзень* (І. Мележ)
	Злучальная пералічальна-размеркавальная	Пералічальна-размеркавальная	Злучнік *і – і*	59	16 %	*І немагчыма ўжо назад, // І немагчыма ўжо на месцы* (А. Разанаў); *І дзень – на схіл, // І сам бы ў змане* (А. Разанаў)
	Далучальная	Далучальна-аб'ектныя	Злучнік *ды і то*	18	5 %	*У нашай акрузе – толькі адно невялічкае возера, ды і то яно – далёка ад вёскі* (В. Каваль)
		Далучальна-аб'ектная	Злучнік *і* + семантычная скрэпа *гэта*	23	6 %	*Ля хаты Івана Быхаўца – безліч рознай снасці, скрынь, і ўсё гэта – дзе папала* (П. Кавалёў)
Усяго (складаназлучаных)				***361***	***100 %***	

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Працяг табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	**Сінтаксічная сувязь**	**Сінтаксічныя адносіны**	**Спосаб і сродак сувязі**	**Агульная колькасць**	**Працэнтныя суадносіны**	**Прыклады**
Эксплліцытнагіпатаксічны від	Падпарадкавальная	Аб’ектныя	Злучнік *каб*	25	19 %	*– Галоўнае цяпер – замацаваць моладзь і тых, хто застаўся. Моладзі, зразумела, каб весела, цікава* (А. Дзяляндзік)
		Умоўныя	Злучнік *ледзь што*	29	22 %	*– Ён жа, ледзь што, адразу сігнал у газету, у райком, у народны кантроль* (М. Матукоўскі)
			Злучнік *калі*	42	32 %	*– І ці дзіва, чаго яму думаць, калі ў яе – чалавек, а ў яго – жонка* (І. Мележ)
		Прасторавыя	Злучальнае слова *дзе*	35	27 %	*– Сцяпан Якубавіч, ну як вам // На ўлонні роднага кутка – // Тут, дзе ў прысутнасці наяўнай // І лес, і поле, і рака?* (Н. Гілевіч)
Усяго (складаназалежныя канструкцыі)				***131***	***100 %***	

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

Заканчэнне табліцы

Характарыстыка структурнага кампанента	Сінтаксічная сувязь	Сінтаксічныя адносіны	Спосаб і сродак сувязі	Агульная колькасць	Працэнтныя суадносіны	Прыклады
Імпліцытна-паратаксічны від	Бяззлучнікавая	Супраціўныя	Бяззлучнікавы	82	33 %	*Нам, грэшным, – кавал, рэшту – Богу* (Т. Бондар)
		Неадпаведнасці	Бяззлучнікавы	73	30 %	*У весялосці – не з табой, з табой – у роздуме, у скрусе* (А. Разанаў)
		Супастаўляльна-параўнальныя	Бяззлучнікавы	91	37 %	*За вёскай – дрымучы бор, у бары тым – стары лясун* (А. Дубровіч)
Усяго (бяззлучнікавых канструкцый)				***246***	**100 %**	
Усяго (складаных сказаў)				**2777**	**100 %**	

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ